

КОГНИТИВНА СИНТЕТИЧНА ДЕФИНИЦИЯ НА КОНЦЕПТА РОДИНА В БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

МАРИЯ КИТАНОВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
miyak@abv.bg

Тази статия представя когнитивната синтетична дефиниция на концепта РОДИНА по методологията на Люблинската когнитивна етнолингвистика. В нея накратко са споменати и останалите шест постулата, върху които се изгражда етнолингвистичният анализ на определени концепти в тази школа. Когнитивната дефиниция на концепта РОДИНА е част от по-голямо изследване върху този концепт по проекта EUROJOS 2.

Ключови думи: когнитивна дефиниция; когнитивна етнолингвистика; Люблинска школа; концепт родина

A COGNITIVE SYNTHETIC DEFINITION OF THE CONCEPT OF MOTHERLAND IN BULGARIAN

MARIYA KITANOVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
miyak@abv.bg

This article presents the cognitive synthetic definition of the concept of MOTHERLAND according to the methodology of Lublin Cognitive Ethnolinguistics. In addition, the author briefly mentions the other six principles adopted by this school in the ethnolinguistic analysis of certain concepts. The proposed cognitive definition is part of a larger study on this concept undertaken under the EUROJOS project.

Keywords: cognitive definition; cognitive ethnolinguistics; Lublin School; the concept of motherland

Когнитивната етнолингвистика се очертава като относително самостоятелно течение в славянската етнолингвистика през 90-те години на ХХ век по отношение на американската етнолингвистика на Сапир и Уорф, която от своя страна продължава немските традиции, чието начало е положено с трудовете на Хердер и Хумболт; по отношение на руската етимологична етнолингвистика на Владимир Топоров, на диалектоложката лингвистика на Никита Толстой, както и по отношение на трудовете на полски

автори и по-конкретно на Бронислав Малиновски и Анна Вежбицка. За етнолингвистичните трудове, създавани в Люблинската школа, особено значение имат обаче постиженията на полската диалектология, фолклористика и етнография, за които етнолингвистиката, според Войчех Хлебда, става в определен период своеобразно „свързващо звено“, място на синтез. Най-зрялата форма на този синтез е замисленият в няколко тома „Słownik stereotypów i symboli ludowych“ (Бартмински/Bartmiński 2015: 399–400).

Названието *когнитивна етнолингвистика* за пръв път е употребено от Йорг Цинкен в статия за трудовете, създавани в люблинските среди (Zinken 2004), а след това от Лидия Непоп-Айдачич в издадената в Киев през 2007 г. книга, озаглавена „Polska etnolingwistyka kognitywna“ (Непоп-Айдачич 2007). Мнение за тясната връзка на люблинската етнолингвистика с когнитивизма обаче изказват още по-рано Хенрик Кардела (Kardela 1988), Рената Гжегорчикова (Grzegorzczukowa 1990; Grzegorzczukowa 1998), Светлана М. Толстая (Толстая/Tolstaia 2005), Хенрик Дуда (Duda 2005). Терминът е утвърден от Йорг Цинкен (Zinken 2009), издател на трудове на Йежи Бартмински на английски език, събрани в тома „Aspects of Cognitive Ethnolinguistics“, в предговора му към тази книга.

Когнитивната етнолингвистика е тясно свързана с идеите на Хумболт, Юрий Апресян, Владимир Топоров, Никита Толстой, Бронислав Малиновски и Анна Вежбицка, а също, в известна степен, и с американските когнитивисти. Преди всичко обаче тя кореспондира с полската диалектология, фолклористика и етнография, стремейки се да реконструира езиково-културния образ на света, утвърден в полската традиционна (фолклорна) култура и в общонародния разговорен език (Небжеговска-Бартминска/Niebrzegowska-Bartmińska 2015: 413–436).

Работата на люблинските етнолингвисти започва със създаването на етнолингвистичен архив, състоящ се от фолклорни материали и диалектни текстове. Самият характер на архива насочва към изследвания на полската традиционна култура.

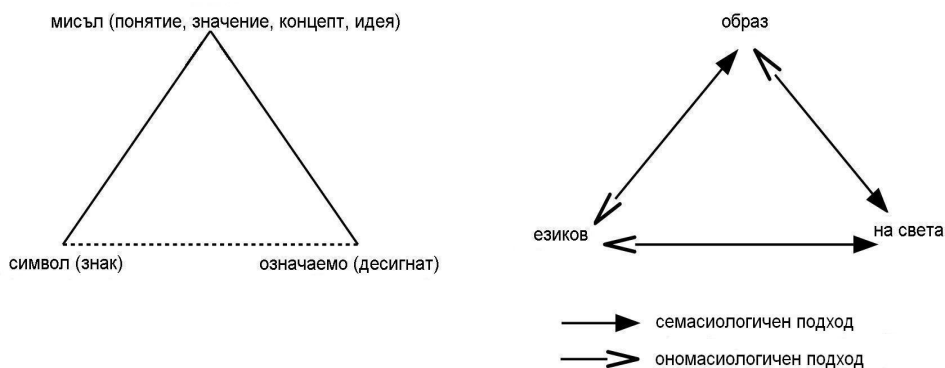
Най-мощното дело на люблинските етнолингвисти безспорно е „Słownik stereotypów i symboli ludowych“ (SsiSL, Т. 1, ч. 1–4, 1996–2012). Речникът е планиран в седем тома, подредени тематично. Засега са излезли четири части на т. I „Космос“. Автор на концепцията и редактор на речника е Йежи Бартмински, „който подчертава, че това е опит за реконструкция на традиционната картина на света и човека, утвърдена в езика, фолклора и обредите“ (Небжеговска-Бартминска/Niebrzegowska-Bartmińska 2015: 416). До края на 2012 г. излизат от печат четири части на том I „Космос“. Това са: „Небе, небесни тела, огън, камъни“ (1996); „Земя, вода, земни недра“ (1999); „Метеорология“ (2012); „Свят, светлина, метали“ (2012) (Небжеговска-Бартминска/Niebrzegowska-Bartmińska 2015: 416).

Концепцията на този речник се опира на седем ключови понятия, съставляващи инструментариума на люблинската етнолингвистика: езиков

образ на света, стереотип, когнитивна дефиниция, гледна точка и интерпретативна перспектива, профилиране и профил, субект, ценности (Бартмински/Bartmiński 2015: 399–400).

Тези теоретични и методологични решения днес са представени и при работата на участниците в проекта EUROJOS 1 и EUROJOS 2, в който се разработва семантиката на наименованията на определени ценности въз основа на богат материал от славянски и европейски езици.

Според схващанията на Й. Бартмински (Бартмински/Bartmiński 2015: 399–413) водещото понятие на полската етнолингвистиката е *езиков образ на света* (ЕОС) (Grzegorzycykowa 1990: 41–49). То е аналог на немското *Weltansicht/Weltanschauung*, английското *worldview*, *world-perceiving* и *world-conceiving*, руското *языковая картина мира*, българското *езикова картина на света* (ЕКС). Термина *езиков образ на света* люблинските етнолингвисти отнасят до трите върха на семантичния триъгълник (*semantic triangle*) на Огден и Ричардс – този термин отразява трите съставни елемента на семиотичната триада: мисъл (понятие, значение, концепт, идея) > символ (знак) > означаемо (десигнат) (Бартмински/Bartmiński 2015: 401). В полската научна литература понятието ЕОС е въведено в обръщение от Адам Шаф (Schaff 1973).

Йежи Бармински определя ЕОС като „съдържаща се в езика, различно вербализирана интерпретация на действителността, позволяваща да се предаде под формата на набор от съждения за света. Това могат да бъдат „утвърдени“ съждения, т.е. имащи опора в самата материя на езика, следователно в граматиката, лексиката, в клишираните текстове (напр. в словиците), но също така съждения пресупозиции, т.е. имплицирани чрез езиковите форми, утвърдени на равнището на социалното знание убеждения, митове и ритуали“ (Bartmiński 2006: 12; Бартмински/Bartmiński 2015: 401; Grzegorzycykowa 2011: 217–225).

Предлаганата формула, дефинираща ЕОС (ЕКС) като „набор от съждения“, откроява неговата познавателна (интерпретативна) природа и под-

чертано субектния му характер. До него се стига от наименованието (лексемата) към предмета (денотата). При това може да се избере семасиологичен подход (от названието към предмета и/или неговия образ) или ономазиологичен подход (от предмета към неговото название и/или образ). Тези два подхода не си противоречат, а се допълват взаимно. Езиковият образ на света според работите на Бартмински има субектен характер. Субектът възприема света и говорейки, го концептуализира. В концепцията на Йежи Бартмински ЕОС е утвърден в лексикографското представяне на концепта, което включва и етимологията, и значенията на дериватите, локациите, фразеологизмите и метафорите. Открива се в съдържанието на текстовете и пословиците. За пълната му характеристика се изработват различни типове анкети (затворени, с избираем отговор) и асоциативни тестове.

Според представителите на Люблинската когнитивна лингвистика съставните елементи на ЕОС са стереотипите. Те са „детерминирани субективни представи за предмети и събития, които обхващат както техни описателни, така и оценъчни черти и представляват резултат от интерпретация на действителността в рамките на социалните познавателни модели“ (Бартмински/Bartmiński 2015: 403; Bartmiński 1986: 25–53; Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 1994: 95–143). Така описанието на значението включва и културните конотации (Bartmiński (red) 1988). Няма да е излишно да добавим, че използваният в люблинските трудове термин *стереотип* има свой аналог с използвания в източнославянската етнолингвистика и лингвокултурология термин *концепт*. Стереотипът (концептът) се опира на индивидуалния и социалния опит на хората. Стереотипите/концептите се отнасят към т.нар. „ментален корелат, стоящ между езиковия израз (лексемата) и неговия аналог (означаваното), ситуиран в реалния свят“ (Бартмински/Bartmiński 2015: 403).

Когнитивна дефиниция

За реконструирането на езиковите стереотипи се налага създаването на нов тип дефиниция – „дефиниция чрез постулати“, или контекстова, „аксиоматична“ дефиниция, която е наречена „когнитивна синтетична дефиниция“ (Бартмински/Bartmiński 2015: 403). Тя е приложена в пробния том на “Słownik ludowych stereotypów językowych” (SLSJ: 1980) и след това в “Słownik stereotypów i symboli ludowych” (SsiSL, Т. 1, ч. 1–4, 1996–2012). Когнитивната синтетична дефиниция възпроизвежда „културно-езиков портрет на описвания обект и показва как този обект е видян от типичен представител на дадената култура“ (Бартминьский/Bartmiński 2005: 47). Дефиницията отчита съвкупността от всички релевантни признаци при функционирането на предмета и неговото назоваване в културата и в езика, които са определени в лексикографските трудове, различните текстове, а също и в анкетите. Това е дефиниция, изградена върху многобройни контексти. Според Люблинската етнолингвистична школа един концепт се из-

следва въз основа на парадигматичните и синтагматичните отношения на репрезентиращите го лексеми, тъй като елементите в езиковата система се намират в два вида отношения: синтагматични и парадигматични (или асоциативни). Парадигматичните отношения са вертикални и чрез тях се реализират отделните значения на лексемите на една дума, докато синтагматичните отношения са хоризонтални – това са отношения между лексемите, които могат да се появят в комбинация една с друга в добре формирани синтагми. В този смисъл можем да твърдим, че когнитивната синтетична дефиниция е „аксиоматична“, или контекстова дефиниция, при която дефиниращите изречения са подредени според семантичните категории, цитатите са групирани според видовете на речта и според мотивите. Експлицитната част се отделя от текстовата документация. Синтетичната когнитивна дефиниция е „разновидност на един стереотип“ (Толстая/Tolstaia 2005: 59; Grzegorzczukowa 1998: 9–17), като всеки стереотип може да бъде представен в няколко профила. Така се отбелязват различни негови аспекти и могат да се степенуват определени негови утвърдени черти. Отделните аспекти на стереотипа/концепта са изградени чрез мрежа от категории, наречени *фасети*. Аспектите се определят въз основа на цялостното проучване – през призмата на лексикографските трудове, на текстовете и на анкетите. При дефиницията това се отбелязва по следния начин: (Р, Т, А), което означава речници, текстове, анкети.

Например концептът ДОМ има различни характеристики (аспекти): **физически** (сграда, стая), **социални** (семейство, хора), **функционални** (това, което е необходимо, за да се живее в къщата) и **културни** (ценностите, на които е „носител“). Неговият **пространствен аспект** е свързан с организирането на пространството, което е насочено към задоволяване на нуждите на обитателите. Къщата е част от пространството за домакинството, състоящо се от стаи с различни акценти, които са адаптирани за изпълнение на определени дейности (**фасети**: кухня, трапезария, дневна, коридор, спалня, кабинет, баня), разработени и оборудвана в съответствие със спецификата им; **фасети**: маса, легла, скринове, мека мебел, TV, компютър, интернет). Всяко място, годно за живеене (дори една порутена сграда), може да бъде превърнато в дом от хората (Р, А, Т).

Нека вземем за пример концепта ТРУД. Неговият **социален аспект** е изграден върху следните **фасети**: работодател, работник, работа, трудов договор, бюро по труда, работна заплата, безработен и др. (Р, Т, А).

Когнитивната дефиниция не може да бъде формулирана, без да се обърне внимание на гледната точка и интерпретативната перспектива. Гледната точка е категория, добре позната на литературните теоретици, които от години изследват начините на разказване от позицията на всезнаещия разказвач или прекия свидетел. В лингвистичното разбиране гледната точка е „субектно-културен фактор, който решава за начина на говорене за предмета, в това число между другото за категоризацията на предмета, за

избора на ономаσιологична основа при създаването на неговото название, за избора на чертите, които се посочват за предмета в конкретни изказвания и са утвърдени в значението му“ (Bartmiński 2006: 78; Бартмински/Bartmiński 2015: 404–405).

Ценностите „представляват същността на всяка култура и в същото време са неотделими от езика“ (Бартмински/Bartmiński 2015: 406). Самият национален език с неговите диалекти е ценност. В Люблин под ръководството на проф. Й. Бартмински в Института по славистика при Полската академия на науките се осъществява голям международен проект, наречен EUROJOS 1 и EUROJOS 2 (Европейски езиков образ на света), който в определен смисъл има аксиологичен характер. Неговата „цел е реконструирането на ценностната система в народните традиции на славяните“ (Небжеговска-Бартминска/Negbegowska-Bartmińska 2015: 422–423).

Концептът РОДИНА в българската езикова картина на света е проучен от М. Китанова в статиите: *Китанова М.* Концептът РОДИНА в българската картина на света. IN: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów. 6, Jedność w różnorodności: wokół słowiańskiej aksjofery / redakcja Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio Wlazłowska, 2019, “Czerwona Seria” Instytutu Filologii Polskiej UMCS; 38, s. 133–143* (Китанова/Kitanova 2019a: 133–143); *Китанова М.* Концептът РОДИНА през призмата на анкетните данни. – В: Доклади от Международната конференция на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“, т. II, София, 2020, АИ „Акад. М. Дринов“, 77–86 (Китанова/Kitanova 2020: 77–86); *Китанова, М.* Родината като ценност в български език (през призмата на лексикографията). – Българска реч, № 1, 2019, 27–34. (Китанова/ Kitanova 2019b: 27–34).

В първата статия се разглеждат лексикалносемантичните експликации на концепта РОДИНА по най-авторитетните български лексикографски източници. Авторката приема, че в структурата на всеки концепт се откриват понятийно-съдържателни признаци, които се изявяват на основата на анализ на дефинициите, направени в тълковните речници на ключовите лексеми, представящи концепта (Валеева/Valeeva 2010: 10–20; Маслова/Maslova 2006: 42, 59). В българския език репрезентанти на концепта РОДИНА са следните ключови лексеми: *родина, отечество, бащиня, татковина, държава, страна, родна страна, земя, роден край*, а също и личното име *България*.

От направения анализ на речниковите дефиниции на лексемата *родина* виждаме, че от съдържателната структура на концепта могат да бъдат отделени следните признаци, които го характеризират като ценност за носителите на българската култура:

1. Родината е родната страна, земя.
2. Родината е мястото, където човек се е родил, и където живеят неговите близки.

3. Родината е мястото, от което произхождаме.
4. Родината е страната на нашите предци.
5. Родината е страната, в която си се родил и на която си гражданин.

Концептът РОДИНА в художествените текстове

В художествените текстове се срещат всички посочени в лексикографските трудове концептуални признаци. За тях са характерни релациите *родина* > *майка* и *родина* > *мащеха*, а също и характерните метонимии *бащин кът* и *бащино огнище*. Подчертан е и ландшафтът. Обръща се внимание на противопоставянето *свой* – *чужд*. В някои текстове концептът е изразен имплицитно, без да е налична съответната лексема.

Едному майка, другиму – мащеха.

*О, майко моя, **родино мила**,/ защо тъй жално, тъй милно плачеш! (Хр. Ботев). О, скрити вопли на печален странник,/ напрасно спомнил **майка** и **родина**! (Д. Дебелянов).*

Тамо де се възвишава горда Стара планина, де Марица тихо шава из тракийска равнина... (Иван Вазов)

А Вардар, Дунав и Марица/ Балкана, Странджа и Пирин/Ще греят нам до гроб зарица/ сред споменът един (Пею Яворов).

*Далеч от **родина**, в край **чужди** събрани,/ изпити и бледни, в порутен бордей,/ те пият, а тънат сърцата им в рани (П. К. Яворов).*

*Голямата, непоправимата загуба е за онези, които нямат вече **свой роден край**, **своя родина** (Й. Йовков).*

*...оставили в кърви **нещастна родина**,/ оставили в пламък и **бащин си кът**/ немили-недраги в далека чужбина,/ един – в механата! – открит им е път (П. Яворов).*

*Хубава си, **татковино**,/ име сладко, земя — рай! (П. Р. Славейков).*

*Слънцето на свободата отново изгрея над бедната наша **татковина** (Т. Влайков).*

*Ти си оная **благословена земя**, която цъфти, която е пълна с нежности, със сияния и величие (Л. Каравелов). **Земята** на Ботев и Левски отново е робска земя... **Земя** като една човешка длан, но ти за мен си цяло мироздание (Г. Джагаров). **България**о драга, мила, **земя** пълна с добрини, земя, що си ме кърмила, моя поклон приеми (Ив. Вазов).*

*Аз неведнъж изявих желание да ся учреди правилно училище, по примера на европейските, в **моята родина**, Габрово (П. Р. Славейков).*

*Близко до Охрида е Струга, **родина** на двамата братя Миладинови (РБЕ).*

Характеристиката на концепта РОДИНА по данни от експериментално изследване

Реакцията на думата стимул, която всъщност е и основна лексема, репрезентираща концепта, помага за пълната му характеристика и по тези

причини материалите от асоциативен експеримент са важен източник при изучаването на базови концепти във всяка национална култура. То представя „допълнителни доказателства за връзката между културно-историческия опит на даден етнос, неговата национална психология и езиковото съзнание (Цветкова-Цветанова/Tsvetkova-Tsvetanova 2016: 32).

Универсален символ е Балканът, който пази историческата памет на българския народ и по този начин олицетворява образа на България.

Настане вечер, месец изгрее/ Звезди обсият свода небесен/ гора зашуми, вятър поведе/ Балканът нее хайдушка песен... (Хр. Ботев).

Родината винаги предполага граница, което определя и основното противопоставяне, налагащо се при анализа на семантиката на лексикалните единици: *свой – чужд*.

Концептът РОДИНА през призмата на анкетните данни

Процедурата на използвания асоциативен експеримент е следната: на определен брой информатори се дава дума стимул или думи стимули, при което те трябва да посочат първата асоциация, за която се сещат. С всеки информатор се работи поотделно. Прилага се така нареченият свободен асоциативен експеримент. В случая са направени 70 асоциативни анкети и 70 анкети със затворен (избираем) отговор. Думите стимули са РОДИНА и ВТОРА РОДИНА.

Във втората част на експеримента са зададени следните въпроси:

„Родината за Вас е“: (огражда се с кръг)

1. Място, територия, откъдето произлиза и обикновено откъдето се е разселила някаква общност от хора (народ, племе и под.); прародина, праотечество.
2. Страната, в която съм се родил, и в която живеем аз и моето семейство.
3. Страната, в която живея и се чувствам добре
4. Друго (изписва се).

Изработени са 70 анкети, 38 жени и 32 мъже на възраст от 30 до 65 години. Има двама анкетирани на 21 и 22 години и двама над 65 години. 50 от анкетите са направени в Цариброд, където живее компактно българско население извън границите на България. За тези анкети благодаря на колегата Ивана Давидков. Другите 20 анкети са за проверка на данните от първите 50 с информатори, живеещи в България. За сравнение в работата се използва още „Български асоциативен речник“ (Балтова и др./Baltova et al. 2003).

Интересен момент в нашите анкети е това, което е написано под въпроса „Друго“ (изписва се). Тук има само един отговор от жена на 63 години. Наблюдават се номинации: *свато място, история, език и култура, дом*

за моите/нашите деца, бъдеще. В този кратък текст се открива всичко, което беше показано досега.

В изработените анкети се срещат и такива, при които респондентите не са се задоволили само с отговори, но са написали след тях малки текстове, в които разкриват отношението си към родината и към т.нар. „втора родина“. При жените това са 10 анкети, в които е описано отношението към родината, а при мъжете те са 8. В описанията се забелязват следните номинации:

Номинация на чувства към родината или породени от нея – място, където винаги се връщам, винаги е в мислите ми, място, където съм разнавал и съм бил щастлив, гордост, уют.

Номинации чрез разбирането за род и семейство – родители, приятели, родна къща, спомени от детството, дом.

Номинация чрез исторически и културни реалии – с която се отъждествявам, история, духовна категория, историческо, духовно и културно наследство.

Идентифицираща номинация – принадлежност, език, народ, религия.

Множеството връзки на всеки индивид с „неговото“ пространство обуславят сложната структура на концепта РОДИНА, в състава на който влизат такива компоненти като „Месторождение“, „Местоживеене“, „Месторождение на предците“, „Държава“, „Народ“, „Нация“, „Патриотизъм“ и др. Номинациите *България, родна страна, държава, отечество, татковина* и др. са свързани с емоционалната сфера на човека. Географската среда включва предствяне на природно-ландшафтни признаци и граници: Балкан, Дунав, Марица, Стара планина, Тракийска равнина.

При работата по международния проект „Езикова и етнокултурна динамика на ценностите в славянския свят“, финансиран по програма ERA NET RUS Plus чрез ФНИ, #472-LED-SW, на който бях координатор, реших да възложа друг тип изследване на определени ценности, наречено „Динамика на ценностите в българската култура и език“. То беше възложено на Центъра за регионално развитие ООД, rdc@abv.bg www.crr.bg.com и се проведе в началото на пандемичната криза в България и в целия свят. Част от изследването беше публикувано в сборника „Аксиологични проблеми в славянските езици. Традиции и съвременност“ със заглавие „Динамика на ценностите в българската култура и език“ (София, 2020, 236–267). Изпълнено беше от Антоанета Конова и Пламен Конов с участието на М. Китанова. Беше използван т.нар. метод на дълбочинно-качествено изследване чрез групово фокусирана дискусия. Използваха се като контролен метод анкетите по определени ценности, които бяха изработени от членове на Секцията за етнолингвистика. На основата на това изследване М. Китанова представи доклад „Система ценности общества и его отражение в повседневности“ на конференцията „Obraz krízy v jazyku a kultúre. Kríza ako

príležitosť pre revitalizáciu hodnotového systému spoločnosti“, организирана от Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ БАН, Slovenský komitét slavistov по проекта „Духовни ценности и традиционна култура“, финансиран по програма „Мобилност“ на САН. Повечето от участниците, от различни възрастови групи, асоциират *родината* с думи като *отечество, дом, България*. Думите *обич, родно място и семейство*, посочени от други групи участници, насочват вниманието ни към тенденцията за възприемането на родината като *дом, семейство, сигурност*. Представата за една конкретна страна – отечеството България, където сме родени и израснали, е застъпена от половината участници. Останалите свързват родината със своето най-близко обкръжение и дома, в който живеят. Особено ярко се откроява тази закономерност при младите хора на възраст от 25 до 34 години, като повечето участници са посочили, че родината за тях е *домът, семейството, приятелите и природата*.

Чувствата, които участниците заявяват, че изпитват към своята родина, са: *обич, гордост, принадлежност, любов, любов и мир, сигурност, близост, радост, уют, възхищение, умиление, страхопочитание*. Един от участниците е посочил, че чувства безразличие, когато чуе думата *родина*.

Отношението към родината е останало непроменено при възрастовата група 55+. Този извод се налага при сравняването на отговорите на въпросите, свързани с асоциациите и значенията, с тези на въпроса имали ли са различна нагласа към родината преди десет години. В групата на лицата от 35 до 54 години промяната е свързана с възприемането на родината като даденост и ценност, стояща доста по-високо в ценностната им система. Най-младите споделят, че преди десет години за тях родината е била непозната; място, в което е трябвало да се адаптират и развият своя личностен потенциал.

Асоциативният експеримент, изследването чрез фокус групи, приведените художествени текстове и лексикографската дефиниция показват, че концептът РОДИНА има следните аспекти:

Психологически аспект. Родината е място, където хората се чувстват добре, свързано с представата за род и семейство, приятели, роден дом, усещане за щастие и принадлежност, предизвикващо патриотизъм (Р, Т, А).

Социален аспект. В социален аспект родината се свързва с работа, доходи и реализация. Социалният аспект е свързан в част от номинациите и с т.нар. „втора родина“, която се възприема като алтернатива на истинската. Среща се и изречението: „Това е моята родина, но не е моята държава“ (А, Т). **Фасети:** работа, доходи, реализация, образование, здравеопазване.

Културен аспект. Родината е обвързана с културната памет, тя е „духовна категория“ (Р, Т, А). **Фасети:** културни паметници, азбука, православиe.

Аксиологичен аспект. В анкетите и в посоченото изследване, а също и в текстовете аксиологичният аспект е силно изразен. Родината е система от ценности. **Фасети:** тя е свое пространство, свързано с народ, нация, език, принадлежност (А, Т).

Географски аспект. Родината има своите географски маркери. **Фасети:** граници, планини, реки, равнини, морета (Т).

Исторически аспект. Историческият аспект е свързан с историческата памет. **Фасети:** историческо минало (Средни векове, Възраждане, войни), исторически личности (ханове, князе, царе, възрожденци, писатели, учени). Тук при българите, живеещи извън границите на България, се появява лексемата ПРАРОДИНА, която има силно романтична окраска.

Политически аспект. Този аспект е свързан с политическото устройство на държавата. **Фасети:** парламентарна република, демокрация, управление, справедливост, солидарност.

Към този аспект се отнася и понятието ВТОРА РОДИНА, което е отразено в анкетите. Това е място, в което човек може да се реализира професионално и финансово.

Изводи

След анализ на речниковите дефиниции, анкетите, изследването и текстовете, можем да отделим три профила на концепта РОДИНА.

Профил, свързан с традиционна представа за родината, при който основни са историческият, географският, психологическият, културният и аксиологичният аспект.

Профил, свързан със съвременната представа за родината, при който силно са засегнати социалният и политическият аспект – устройството на държавата и възможностите за професионална реализация.

Третият профил е на т. нар. „втора родина“ – друга държава, в която човек живее и работи, чувства се добре, но осъзнава, че е чужденец в нея.

ЛИТЕРАТУРА

- Балтова и др. 2003: *Балтова, П., А. Ефтимова, А. Липовска, К. Петрова* (съст.). *Български асоциативен речник – прав и обратен*. София, УИ „Св. Климент Охридски“.
- Бартминьски 2005: *Бартминьский, Й.* Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. Москва: Индрик, 527 с.
- Бартмински 2015: *Бартмински, Й.* Седем ключови понятия на когнитивната етнолингвистика. – *Български фолклор*, № 4, с. 399–429.
- Валеева 2010: *Валеева, Д.* Репрезентация концепта дом в русской языковой картине мира. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Казань.
- Китанова 2019а: *Китанова, М.* Концептът РОДИНА в българската картина на света. – В: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsi-*

- adów. 6, Jedność w różnorodności : wokół słowiańskiej aksjofery / redakcja Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio Wlazłowska, "Czerwona Seria" Instytutu Filologii Polskiej UMCS; 38, s. 133–143.*
- Китанова 2019б: *Китанова, М.* Родината като ценност в български език (през призмата на лексикографията). – *Българска реч*, № 1, с. 27–34.
- Китанова 2020: *Китанова, М.* Концептът РОДИНА през призмата на анкетните данни. – В: *Доклади от Международната конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*. Т. II. София, АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 77–86.
- Малиновски 2004: *Малиновски, Б.* Научна теория на културата и функционалната теория. София, Панорама.
- Маслова 2006: *Маслова, В. А.* Введение в когнитивную лингвистику. Москва, Флинта Наука.
- Небжеговска-Бартминска 2015: *Небжеговска-Бартминска, С.* Люблинската когнитивна лингвистика: от диалектологията и фолклористиката до межкултурната семантика. – *Български фолклор*, № 4, с. 413–436.
- Толстая 1993: *Толстая, С. М.* Етнолингвистика в Люблине. – *Славяноведение* № 3, с. 47–59.
- Толстая 1997: *Толстая, С. М.* Словарь народных стереотипов и символов. – *Живая старина*, № 4, с. 52–53.
- Толстая 2005: *Толстая, С. М.* Етнолингвистика Ежи Бартминьского. – В: *Бартминьский, Ежи. Языковой образ мира: Очерки по этнолингвистике*. Москва: Индрик, с. 9–20.
- Цветкова-Цветанова 2016: *Цветкова-Цветанова, Цв.* Номинации на концепта „родина“ в съзнанието на млади българи, родени зад граница. – *Филологически форум*, бр. 4, с. 30–44. https://philol-forum.uni-sofia.bg/portfolio-item/br-4/04_tsvetelina_tsvetkova-tsvetanova_ff4/.
- Bartmiński 2006: *Bartmiński, J.* Językowe podstawy obrazu świata. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 318 s.
- Bartmiński 2015: *Bartmiński, J.* Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony? – In: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. Tom 1: Dom. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 7–13.
- Bartmiński, Chlebda 2008: *Bartmiński, J., W. Chlebda.* Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów? – *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, N 20, s. 11–27.
- Bartmiński, Niebrzegowska 1994: *Bartmiński, J., S. Niebrzegowska.* Stereotyp słońca w polszczyźnie ludowej. – *Etnolingwistyka* 6, s. 95–143.
- Bartmiński, Niebrzegowska 1998a: *Bartmiński, J., S. Niebrzegowska.* Profile a podmiotowa interpretacja świata. – In: *Profilowanie w języku i w tekście*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 211–223.
- Bartmiński, Niebrzegowska 1998b: *Bartmiński, J., S. Niebrzegowska.* Ethnolinguistic Explorations in Lublin: “Dictionary of Folk Stereotypes and Symbols”, “Ethnolinguistics” series – In: *Ethnology and Anthropology at the Time of Transformation. Poland at the 14th Congress of the International Union of*

- Anthropological and Ethnological Sciences*. Eds. by Katarzyna Kaniowska, Danuta Markowska. Łódź: Ethnological Sciences Committee Polish Academy of Sciences, pp. 135–137.
- Bartmiński 1988 (red): *Bartmiński, J.* Konotacja. Praca zbiorowa pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bartmiński 1996–2012: *Bartmiński, J.* (red) Słownik stereotypów i symboli ludowych (SsiSL). Tom 1, Kosmos, cz. 1, Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie (1996) (*przejdź*). tom 1, Kosmos, cz. 2, Ziemia, woda, podziemie (1999) (*przejdź*). tom 1, Kosmos, cz. 3, Meteorologia (2012). Bartmiński 1980: Bartmiński J. (red) Słownik ludowych stereotypów językowych (SLS). Wydawnictwo: Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego Stan: Używana.
- Chlebda 1998: *Chlebda, W.* Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania. – In: *Język a Kultura*. T. 12. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne. Pod red. Janusza Anusiewiczza, Jerzego Bartmińskiego. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, pp. 31–41.
- Duda 2005: *Duda, H.* Ethnolinguistic School of Lublin. On the Research of the So-called Linguistic Image of the World in Poland. – *Area and Culture Studies*, Vol. 71 (Tokyo: University of Foreign Studies), pp. 197–213.
- Grzegorzczkowska 1990: *Grzegorzczkowska R.* Pojęcie językowego obrazu świata. – In: *Językowy obraz świata*. Red. Jerzy Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 41–49 [2 wyd. 1999, 3 wyd. 2004].
- Grzegorzczkowska 1998: *Grzegorzczkowska, R.* Profilowanie i inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia. – In: *Profilowanie w języku i w tekście*. Pod red. Jerzego Bartmińskiego, Ryszarda Tokarskiego. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 9–17.
- Grzegorzczkowska 2011: *Grzegorzczkowska R.* Jeszcze o rozumieniu JOS-u w perspektywie badań porównawczych: Problem inwariantu pojęciowego. – *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury* N 23, s. 217–225.
- Kardela 1988: *Kardela, H.* Tak zwana gramatyka kognitywna a problem stereotypu. – *Etnolingwistyka*, 1, s. 35–46.
- Nepop-Ajdaczyć 2007: *Nepop-Ajdaczyć, L.* Polska etnolingwistyka kognitywna. Pomoc dydaktyczna. Kijów: Centrum wydawniczopoligraficzne “Uniwersytet Kijowski”.
- Schaff 1973: *Schaff, A.* Language and Cognition. McGraw-Hill.
- Wierzbicka 1985: *Wierzbicka A.* Lexicography and Conceptual Analysis. Ann Arbor: Karoma.
- Wierzbicka 1991: *Wierzbicka, A.* Uniwersalne pojęcia ludzkie i ich konfiguracje w różnych językach i kulturach. *Etnolingwistyka* N 4, s. 7–40.
- Wierzbicka 1999: *Wierzbicka Anna.* Język, umysł, kultura. Wybór prac pod red. Jerzego Bartmińskiego. Warszawa: PWN.
- Zinken 2004: *Zinken, J.* Metaphors, Stereotypes, and the Linguistic Picture of the World: Impulses from the Ethnolinguistic School of Lublin. – *Metaphorik.de* 7, pp. 115–136. <<http://eprints.port.ac.uk/view/creators/Zinken.3AJoerg.3A.3A.html>>.
- Zinken 2009: *Zinken, J.* The Ethnolinguistic School of Lublin and AngloAmerican Cognitive Linguistics. – In: *Bartmiński, Jerzy. Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Ed. by Jörg Zinken. London and Oakville, Connecticut: Equinox, pp. 1–5.

https://philol-forum.uni-sofia.bg/portfolio-item/br-4/04_tsvetelina_tsvetkova-tsvetanova_ff4/ [29.12.2019]

REFERENCES

- Baltova et al.: 2003: *Baltova, P., A. Eftimova, A. Lipovska, K. Petrova*. Balgarski asotsiativen rechnik – prav i obraten. Sofia, UI “Sv. Kliment Ohridski”.
- Bartmiński 1986: *Bartmiński, J.* “Czym zajmuje się etnolingwistyka?” [What does ethnolinguistics deal with?] *Akcent* 26. 16–22.
- Bartmiński 2005: *Bartmiński, J.* Jazykovej obraz mira: ocherki po etnolingvistike. Moskva, Indrik, 527 s.
- Bartmiński, 2006: *Bartmiński, J.* Językowe podstawy obrazu świata. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 318 s.
- Bartmiński 2015: *Bartmiński, J.* Sedem kluchovi ponyatiya na kognitivnata etnolingvistika. In: *Balgarski folklor*, N 4, c. 399–429.
- Bartmiński 2015 (red): *Bartmiński, J.* Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony? – In: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. Tom 1: Dom. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 7–13.
- Bartmiński 1988 (red): *Bartmiński, J.* Konotacia. Praca zbiorowa pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, Uniwersitet Marii Curie-Skłodowskie.
- Bartmiński 1996–2012: *Bartmiński, J.* (red) Słownik stereotypów I symboli ludowych (SsiSL). Tom 1, Kosmos, cz. 1, Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie (1996) (*przejdź*). tom 1, Kosmos, cz. 2, Ziemia, woda, podziemie (1999) (*przejdź*). tom 1, Kosmos, cz. 3, Meteorologia (2012). Bartmiński 1980: Bartmiński J. (red) Słownik ludowych stereotypów językowych (SLS). Wydawnictwo: Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego Stan: Używana.
- Bartmiński, Chlebda 2008: *Bartmiński, J., W. Chlebda*. Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów? – *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, N 20, s. 11–27.
- Bartmiński, Niebrzegowska 1994: *Bartmiński, J., S. Niebrzegowska*. Stereotyp słońca w polszczyźnie ludowej. – *Etnolingwistyka*, 6, s. 95–143.
- Bartmiński, Niebrzegowska 1998a: *Bartmiński, J., S. Niebrzegowska*. Profile a podmiotowa interpretacja świata. – In: *Profilowanie w języku i w tekście*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 211–223.
- Bartmiński, Niebrzegowska 1998b: *Bartmiński, J., S. Niebrzegowska*. Ethnolinguistic Explorations in Lublin: “Dictionary of Folk Stereotypes and Symbols”, “Ethnolinguistics” series – In: *Ethnology and Anthropology at the Time of Transformation. Poland at the 14th Congress of the International Union of Anthropological and Ethnological Sciences*. Eds. by Katarzyna Kaniowska, Danuta Markowska. Łódź: Ethnological Sciences Committee Polish Academy of Sciences, pp. 135–137.
- Chlebda 1998: *Chlebda, W.* Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania. – In: *Język a Kultura*. T. 12. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne. Pod red. Janusza Anusiewicza, Jerzego Bartmińskiego. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, pp. 31–41.

- Duda 2005: *Duda, H.* Ethnolinguistic School of Lublin. On the Research of the So-called Linguistic Image of the World in Poland. – *Area and Culture Studies*, Vol. 71 (Tokyo: University of Foreign Studies), pp. 197–213.
- Grzegorzczkowska 1990: *Grzegorzczkowska R.* Pojęcie językowego obrazu świata. – In: *Językowy obraz świata*. Red. Jerzy Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 41–49 [2 wyd. 1999, 3 wyd. 2004].
- Grzegorzczkowska 1998: *Grzegorzczkowska, R.* Profilowanie i inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia. – In: *Profilowanie w języku i w tekście*. Pod red. Jerzego Bartmińskiego, Ryszarda Tokarskiego. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 9–17.
- Grzegorzczkowska 2011: *Grzegorzczkowska, R.* Jeszcze o rozumieniu JOS-u w perspektywie badań porównawczych: Problem inwariantu pojęciowego. – *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, N 23, s. 217–225.
- Kardela 1988: *Kardela, H.* Tak zwana gramatyka kognitywna a problem stereotypu. – *Etnolingwistyka*, 1, s. 35–46.
- Kitanova 2019a: *Kitanova, M.* Konceptat RODINA v balgarskata kartina na sveta. – In: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów. 6. Jedność w różnorodności: wokół słowiańskiej aksjofery / redakcja Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio Wlazłowska, “Czerwona Seria” Instytutu Filologii Polskiej UMCS; 38, s. 133–143 .*
- Kitanova 2019b: *Kitanova, M.* Rodinata kato tsennost v balgarskiya ezik (prez prizmata na leksikografiyata). – *Balgarska rech*, N 1, s. 27–34.
- Kitanova 2020: *Kitanova, M.* Konceptat RODINA prez prizmata na anketnite dannii. – In: *Dokladi ot Megdunarodnata konferencia na Instituta za balgarski ezik “Prof. L. Andreychin”, T. II. Sofia, AI “Akad. Marin Drinov”, s. 77–86.*
- Malinovski 2004: *Malinovski, B.* Nauchna teoriya na kulturata i funktsionalna teoriya. Sofia, Panorama.
- Maslova 2006: *Maslova, V. A.* Vvedenie v kognitivnuiu lingvistiku. Moskva. Flinta Nauka.
- Nepop-Ajdaczyć 2007: *Nepop-Ajdaczyć, L.* Polska etnolingwistyka kognitywna. Pomoc dydaktyczna. Kijów: Centrum wydawniczopoligraficzne “Uniwersytet Kijowski”.
- Niebrzegowska-Bartmińska 2015: *Niebrzegowska-Bartmińska, S.* Lublinskata etnolingvistika: ot dialektologiyata i folkloristikata do megdukulturnata semantika. – In: *Balgarski folklor*, N 4, s. 413–436.
- Schaff 1973: *Schaff, A.* Language and Cognition. McGraw-Hill.
- Tolstaia 1993: *Tolstaia, S. M.* Etnolingvistika v Lyubline. – *Slavianovedenie*, N 3, s. 47–59.
- Tolstaia 1997: *Tolstaia, S. M.* Slovar' narodnyh stereotipov i simbolov. – In: *Zhivaia starina*, 4, s. 52–53.
- Tolstaia 2005: *Tolstaia, S. M.* Etnolingvistika Ezhi Bartmin'skogo. – In: *Bartmin'skii, Ezhi. Iazykovoii obraz mira: Ocherki po etnolingvistike*. Moskva, Indrik, s. 9–20.
- Tsvetkova-Tsvetanova 2016: *Tsvetkova-Tsvetanova, Tsv.* Nominatsii na kontsepta “rodina” v saznanieto na mladi balgari, rodeni zad granitsa. – *Filologicheski fo-*

- rum, br. 4, s. 30–44. <https://philol-forum.uni-sofia.bg/portfolio-item/br-4/04_tsvetelina_tsvetkova-tsvetanova_ff4/>.
- Valeeva 2010: *Valeeva, D.* Repräsentatsiia koncepta dom v russkoiazykovoi kartine mira. Avtoreferat na soiskanie uchonoistepeni kandidata fil. Nauk, Kazan'.
- Wierzbicka 1985: *Wierzbicka, A.* Lexicography and Conceptual Analysis. Ann Arbor: Karoma.
- Wierzbicka 1991: *Wierzbicka, A.* Uniwersalne pojęcia ludzkie i ich konfiguracje w różnych językach i kulturach. – *Etnolingwistyka*, N 4, s. 7–40.
- Wierzbicka 1999: *Wierzbicka, A.* Język, umysł, kultura. Wybór prac pod red. Jerzego Bartmińskiego. Warszawa: PWN.
- Zinken 2004: *Zinken, J.* Metaphors, Stereotypes, and the Linguistic Picture of the World: Impulses from the Ethnolinguistic School of Lublin. – *Metaphorik.de* 7, pp. 115–136. <<http://eprints.port.ac.uk/view/creators/Zinken.3AJoerg.3A.3A.html>>.
- Zinken 2009: *Zinken, J.* The Ethnolinguistic School of Lublin and AngloAmerican Cognitive Linguistics. – In: *Bartmiński, J. Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Ed. by Jörg Zinken. London and Oakville, Connecticut: Equinox, pp. 1–5. <https://philol-forum.uni-sofia.bg/portfolio-item/br-4/04_tsvetelina_tsvetkova-tsvetanova_ff4/ [29.12.2019]

✉ Проф. д-р Мария Китанова

Секция за етнолингвистика

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

при Българската академия на науките

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Prof. Mariya Kitanova, PhD

Department of Ethnolinguistics

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria

Публикувано: 30 декември 2022

Published: 30 December 2022